

Uit de Oost-Vlaamse toponiemenkorf⁽¹⁾

Ook al klimmen ze slechts op tot de Middeleeuwen, niet alle Vlaamse plaatsnamen geven zomaar het geheim van hun betekenis prijs. Vaak moet men vrede nemen met een gooi naar die betekenis of met een aanbreng van elementen die mogelijk tot een deugdelijke verklaring leiden. Een beetje vogelpiek dus. Het verhaal van de namen *Eksaarde*, *Gampelaar*, *Boelare/Bunt* en *Bommel* bewijst dat te enen male.

Pamel en *Gaver* zijn kennelijk prehistorisch van oorsprong en leefden vanaf de Vroege Middeleeuwen exclusief in Vlaanderen verder: substraatwoorden als basis?

Voor de naam *Dolage* kan dan weer dank zij vroege attestaties de al eerder aangenomen (maar naderhand betwijfelde) betekenis 'dode laag' definitief bevestigd worden.

Met de namen *Tomme/Tomt* ten slotte worden belangwekkende attestaties aangereikt voor de archeologen die van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen hun onderzoeksgebied maken.

1 Eksaarde, ...

De vormen

Eksaarde: 1214/15 kop. 1544 *Exart*, G B 8, 259 r°; 1241 *Exarde*, G SB o.; ca. 1322 *Egsaerde*, G SB 51, 6 r°; 1456 *tAxaerde*, Gs 330/27, 250 r°; Eksaardeakker 1360 *Acsterachker*, G Eksaarde 312, 35 v°; 1392 *Exaerdacker*, G B 554, 2 v°.

Aks-/eks- vindt men terug in heel wat andere namen: Aksakker in Belsele: 1444 *Acxackere*, Gs 330/23, 208 v°;

⁽¹⁾ Voor de kritische lectuur van dit artikel en de talloze bijzonder waardevolle suggesties dank ik Magda Devos. In mijn erkentelijkheid betrek ik ook eindredacteur José Cajot.

- Aksel: 991 kop. 11de eeuw *Axla*; 1085 kop. ca. 1200 *Axala*, TW, 43;
 Akshul in Bassevelde: 1440 *te eenre plaats die men heet Aexhille*,
 G Oosteeklo o.;
- Akspoel in Kalken en Laarne: 1409 *inden Acxpoel*, Gs 330/14,
 123 v°; 1480 *inden Acspoel*, Gs 330/35, 340 r°;
- Akspoel in Ruiselede: 1128 *Axpolam*; ca. 1214 *Hackespoel* (en
 oudere vormen s.d. *Hakespoel*, *Hakespol*), De Flou I 403;
- Akswaal in Bredene: 1288 *vpten Hexwael, in ene stede die men
 heet Axwael*, 1292, VMNW I 53;
 “*Axmeri scota*”, onb. in Holland, 9de eeuw kop. 10de eeuw kop.
 11de eeuw, TW, 88; 1174 *Axemer*, Schönfeld 1955, 194;
 “*Echmari*”, onb. ca. Dokkum, Friesland, 8ste eeuw kop. 9de eeuw
 kop. 12de eeuw, TW, 297;
- Eksbroek in Oetingen bij Halle: 1637 *op den Exbroucgen*, CMT;
- Eksdries in Bavegem: 1379 *up Baueghem coutere te Exdriessche*,
 G SB K 1243, 30 v°;
- Ekshaag in Zandbergen: 1473 *inde Exhaghe*, X R 1068, 108 r°;
- Ekskouter in Nukerke: 1310 *op Excoutre*, OH T 8 v°; 1356 *op
 dExcoutre*, Os SP 1, 7 r°; 1391 *op Excautere*, OH Vwb 21 v°;
- Eksmoorter in Aalter: 1555 *bij Exmoortere boven den Mostaert-
 put*, RAG-Bor 545, 16 v°;
- Eksmoorter in Saaftinge: 1281 *Egidius de Exmortere*, G SP 125,
 149 r°;
- Ekspoel in Zemst: 1529 *achter Expoele*, CMT;
- Ekswinkel in of om Oostakker: 1493 *den Exwincle, den Cleenen
 Exwincle*, Gs 330/39, 379 v°.

Mogelijk, maar onzeker als *eks*-naam is Eeksmere⁽²⁾, nu Diks-
 mere in Wondelgem 1215/25 *Heigesmere*, G SB R 30, 11 bis v°;
 ca. 1240 *Hegmare*, G SB K 2556, 18 r°; 1263 kop. 13de eeuw
Ecsmere, L B 1561, 17 v°; 1250/75 *Heghesmere*, G Aa SB o.

Beslist geen *eks*-naam is Eksel in Hechtel-Eksel, Limburg
 wegens ca. 784/791 *Ochinsala*, WVG 2010, 74-75 (en reeds

(2) C. Tavernier-Vereecken 1968, 405 en 507 zoekt in het eerste element
 Mnl. *hege* ‘struikgewas’ en suggereert zelfs Hege < Sloterhege ‘onder Oostak-
 ker’ (Tavernier-Vereecken 1968, 405 en 507), wat moeilijk kan omdat Slot-
 erhege onder Desteldonk ligt. Zij laat vooral nog de -s- onverklaard.

Carnoy 1948/49, 183), maar latere reïnterpretatie blijft steeds mogelijk: 1153 kop. 13de eeuw *Hecsele*.

Verklaringen

M. Gysseling m.b.t. de naam *Aksel*: Germ. *agnōs, gen. van **agnu-* f. (aldus?) “ekster” + **lauha-* n. ‘bosje op hoge zandgrond”, cf. Oe. *agu*, Fri. *akke*, TW, 43 en m.b.t. de naam *Eksaarde*: Germ. *agnis, gen. bij **agnu-* f. “ekster” (zie *Aksel*) + **arda-* m. ‘gemene weide’, TW, 309. Deze opvatting doet het nog steeds in de meeste woordenboeken (zie onder meer VMNW I, 52 en 53; WVG, 74), hoewel M. Gysseling zelf al in 1993 schreef: ‘De naam *Axel* bracht ik vroeger in verband met eksters. Daar in oudere taalstadia *s* vóór consonant gemakkelijk verspringt naar positie na consonant, verkies ik thans *aski-lauh ‘essenbosje’ (Gysseling 1993, 172). Zo greep hij regelrecht terug naar Carnoy 1948/49, 10: ‘*Axel* (Fland. *Zélande* ... probablement, *Ask-lo, avec métathèse’, donc ‘bois de frênes’ (?). Conclusie: vraagtekens bij onze grootste toponymisten.

Schuilt in *eks-* een persoonsnaam? In theorie kan *eks-* inderdaad verklaard worden uit *Egges-*, gen. sg. van *Egge*, een voorzichtig voorstel dat M. Hoebeke in 1968 deed m.b.t. de naam *Ekskoutter* in Nukerke (Hoebeke 1968, p. 551), op basis van grafieën zoals *rox*, *rocx*, *roucx* voor de partitieve genitief van *rogghe*: 1285 *i. modekin rox*. Deze uitleg kan echter onmogelijk veralgemeend worden.

Evenmin kan de verklaring van de naam *Aksel* als Germ. **aks(a)la* ‘schoudevormige verheffing in het terrein’, verwijzend naar de ligging van *Aksel* op een oude zandrug (Van Berkel & Samplonius 2007, 36), dienen om het probleem van de verklaring van *eks/aks* in zijn geheel op te lossen.

Een suggestie

Geven de in de *eks-*namen aangetroffen elementen *broek*, *poel*, *mere*, *moorter*, ter aanduiding van waterplassen en watergronden, soms een vingerwijzing? Vinden wij de oplossing in de

lexicologie van de kleine waterdieren en reptielen: de onuitputtelijke variatie van dialectwoorden voor de *hagedis* (Duits *Eidechse*), vaak dooreenlopend ter benoeming van de salamander, zelfs van de bloedzuiger: *akketisse*, *leketisse*, met Vlaams *leeke* (Engels *leech*) als tegenhanger van Brabants *echel*? Mag een naam als *Ekspoel* als een pendant van de (typisch oostelijke) naam *Echelpoel* worden beschouwd? Is het eerste element van het woord *hagedis*, dat als Germ. **agwi-* ‘slang’ wordt uitgelegd, hier soms als autonome vorm **ege/egge* in het spel? Als typische samenstelling met een diernaam in de gen. sg.? Neen, want men zoekt dat element tevergeefs in het Middelnederlandse vocabularium.

Van Mnl. *hagetisse* ‘hagedis’ dan naar *hagetisse* ‘tovenares’, later uit het Duits (via een evolutie uit Oudhoogduits *hagzussa*) in het Nederlands teruggekeerd als *heks*. Mnl. *hagetisse* ‘tovenares’ beantwoordt aan Oudengels *hægtesse*, waarvan de vermoedelijke kortvorm Engels *hag* is. Die vorm is in het Nederlandse taalgebied echter onbekend en wat dan verder met de vele *h*-loze vormen, vooral in het gebied dat het *h*-foneem kent? Semantische vergelijking (denk aan mogelijk naar betekenis aanverwante namen samengesteld met *alwinne*, *kwene*, *minne* en *nekker*) brengt evenmin zoden aan de dijk. *Ekspoel* is dus geen tegenhanger van b.v. *Nekker(s)poel*.

Een valabel aanknopingspunt meen ik aan te treffen in A. Weijnens artikel ‘Etymologische invallen’ in *Taal en Tongval* 39 (1987), p. 185-188, met op p. 186-188: Zeeuws *æk* ‘foei’. De auteur noemt als oudste vindplaats hem bekend Kiliaan (1599) met *ack*, *eck* ‘pus, sanies’. ‘Drek, vuiligheid, etter’ dus. Hij brengt het woord in verband met Engels *ache/ake* ‘pijn doen’, uit een IE betekenis ‘(wild) bijeendrijven om het te doden’ en komt zo tot de conclusie: ‘Zo blijkt *æk* dus uiteindelijk terug te gaan op een IE wortel die zelfs ouder is dan de cultuurperiode van de landbouw en zelfs van de veeteelt maar al een bloeiend leven leidde ten tijde van de jagerscultuur’ en gaat verder ‘Nog een laatste woord over de klankvorm. Wat het vocalisme betreft, merkt het WNT Supplement blz. 5 aarzelend op: “wellicht *aa*k uit **akō-* (vr.), naast *ak* uit *aka (m.). Dan zou bij *ek*, *EEK* en

æk nog aan een *i* voor de vocaal van het suffix gedacht kunnen worden. Overigens denkt ODEE p. 8-9 ten aanzien van (het consonantisme van) Oudeng. *aece*, *ece* naast Eng. *ache* aan een stamvorm **akiz*". Vgl. inderdaad EDPG, 18: Oudeng. *ece* m. 'pijn' uit **aki-*. Dat het woord een ruime verbreiding kende, bewijst het voorkomen ervan tot in Bremen en Holstein (Schuermans 1865/70, I 1)⁽³⁾.

Een merkwaardig onderdeel van het hele *æk*-verhaal is het op geografisch brede schaal in de kindertaal voorkomende tussenwerpsel met betekenis 'Let op, vuil!': *ajakkes/ajasses* in het AN, *akes* in het Zeeuws, *ek(k)es* in het Vlaams-Brabants, *aaks* in het Noord-Brabants, ten slotte *aaks* in het Nederlands-Limburgs⁽⁴⁾. Gaat het hier om een oude genitiefvorm, vgl. Akspoel ca. 1214 *Hackespoel*; s.d. *Hakespoel*, *Hakespol*?⁽⁵⁾ Zou het kunnen dat precies deze vorm naast de nominatiefvorm een zelfstandig bestaan is gaan leiden en in de bovenstaande toponiemen verankerend zit als *eks/aks* uit *ek(k)es/ak(k)es*?⁽⁶⁾

Toponymische elementen als Mnl. *aelt* 'mestwater > modder', Mnl. *berne* 'beer > modder' en Mnl. *mige* 'urine > vuil water' (en ook nog Mnl. *dreet(s)* 'drek > opspattende modder', zie voetnoot 6) maken aannemelijk dat *eks/aks* 'drek' verder is geëvolueerd tot 'modder', een betekenis die zich gemakkelijk laat aanvaarden voor zowat alle *eks*-namen. Men kan de

(3) Tot dezelfde woordfamilie behoort het Mnl. substantief *akel* 'leed, onrecht, schade', waarop het adjectief *akelig* teruggaat. M. Devos herkent het element *akel* in de naam *Ackart* (17de eeuw), een gevaarlijke diepte of geul, bewaard in de naam *Akkaardbank*, een zandbank gelegen op 15-20 km uit de kust van Oostende-De Haan, zie Devos 2008.

(4) Vgl. verder voor Oost-Vlaanderen Teirlinck 1908, I, 399 *eitsie*, *etse* 'menzendrek', naast I, 61 *ak*, *akke*; Joos 1900, 203 *eetsch* 'iets vuils, slechts of gevaarlijks'. Ontwikkelingen uit *ek(k)es*?

(5) Liever dan te denken aan *-s* uit Germaans *-iska*, vgl. *honsch* (Kiliaan, 195) tegenover (*'t Is*) *van den hond*: nergens blijkt *-sch* uit de oude vormen. Volledigheidshalve: L. Pletinckx verklaart Vlaams-Brabants *êkes* uit *aakens*, vgl. *etens*, *wachtens* (Pletinckx 2003, 224).

(6) Een zeer mooi parallel zou kunnen zijn: Vroegmnl. *dreet*, *driet* 'drek' (VMNW I 1086) naast *drits*, *driets*, vgl. Gent 1298/99 ... *Seghere van den Driets* en 'Ten slotte is het goed denkbaar dat *driets* een genitief van *driet* vertegenwoordigt' (VMNW I 1096). *Drets*, *drits* komt nog steeds voor in het Oost- en West-Vlaams.

verbinding van *eks* 'slijk' met *kouter* en *aarde* wat vreemd vinden. Dat laatste hoeft echter niet, bewijze de vele namen van het type *Kwade Aard* in de provincie Antwerpen.

Voor A. Weijnen is Kiliaan de oudste bewijsplaats. Mogelijk zit *akke* ook verscholen in Vlaams *aakpuit*, wat dan 'modderkikker' zou betekenen (tegenover *hagepuit* 'boomkikker'), zoals overgeleverd in een Ieperse toenaam uit 1252/53: *Alein Ackepout* (VMNW I 49).

2 Gampelaar

De vormen

De merkwaardige naam *Gampelaar* komt in Oost-Vlaanderen op twee naburige plaatsen ten ZW van Gent voor.

In Astene:

1407 *sijn goet te Ga(m/n)pelaar*, SAG 301/19, 2, 18 r° [verkoop van eiken door Simoen Rijm aan Zeger Gijsen van Waalbroek en bezetting van de ontvangen som op onder meer het genoemde goed waarvan hij eigenaar is]; 1409 *tgoed van Gambelaar*, SAG 301/20, 74 r° [verkoop van het recht op opgaand hout (op onder meer het genoemde goed), dat zij erfden van hun oom Simoen Rijm, door de gebroeders Goederik aan Jan de Huivetter]; 1416 *tgoed gheheeten te Gaenpelare*, SAG 301/23, 2, 62 r°; 1428 *tgoed gheheete(n) te Ganepelaar*, Gs 301/30, 65 r°; 1433 *int goed te Gampelaar*, SAG 330/20, 276 v° [Joos Vijdt (donateur van het Lam Godsretabel!) en zijn echtgenote Lisbette Borluut als eigenaars van de helft van het genoemde goed]; 1571 *tgoed te Gampelaar*, SAG 28/3/16, 11 r°, 20 r°; enz.

In Drongen en Sint-Martens-Leerne:

1350 *ene placke merschs dat me(n) heet den Ganepel(er)e te Dronghene*, SAG 301/1, 52 r° [verkoop van het genoemde perceel meers, palend aan de meers van Jan van Drongen en aan de meers die Willem van Vaarnewijk aan de Kartuijzers had gegeven, door dame Verlisone, echtgenote van Willem van Vaarnewijk, aan Jan van Drongen]; 1428 *eenen mersch gheheeten Ghampelaar gheleghen in de prochie van Dronghene een leen*

- ghehouden van den casteele te Ghend groet iij ghemete*, SAG 330/19, 174 r°; 1435 *iiij bunder meerschen gheheeten Gampelaer*, SAG 301/33, 154 r°; 1444 *eenen meersch ... gheheeten Ghampelare ... viere oude bunre*, SAG 301/37, 2, 137 r°; 1495 *vp den Gampelaere*, 1495, RAG Drongen 134, 2 v°; enz.;
- 1351 *een stic lands heet Gaenplare, in Gaenplare*, RAG FGV II o.;
- 1369 *va(n) eere stede te Dro(n)ghine eet Gaenpelaer*, SAG 330/269 v° [deze *stede* als onderdeel van de nalatenschap van Pieter van Ponteraven];
- 1379 *tien halster ende een alf rogs tsaiers Neuelsche mate licghende in de prochie van Sente Martins Leederne ende daer ommetrent inde rente die men eedt de Gaenpelaersche rente*, SAG 301/7, 29bis v° [verkoop van de genoemde rente door Saladijn Vanden Abeele en zijn echtgenote Sybelie Seghers sMoers dochter, aan Simoen den Amman fs. Gelnoets]; 1462 *de Gampelaersche rente*, SAG 330/29, 261 r°; enz.;
- 1359 *Jan van der Leyen die men heet van Gaempelare*, bron? – Goeminne & Maes 2002, 96.

Verklaringen

Op het eerste gezicht nodigt het bovenstaande variantenapparaat uit om de naam *Gampelaar* uit te leggen als een samenstelling van de bekende naam *Gennep* en het nog beter bekende element *laar*: *ganape* + *lare*. Deze verklaring vindt men alvast in Goeminne & Maes 2002, 96-97 (waar het Drongense luik van de *Gampelaar*-naamgeving onvermeld blijft). Nemen wij even de namen van het type *Gennep* onder de loep.

Volgens M. Gysseling kunnen de namen van het type *Gennep* gerekend worden tot de prehistorische nederzettingsnamen met het IE suffix *-iom* > *-ion* (> Germaans *-ja*, dat dan het palatale vocalisme *-ep-* ten onzent moet verklaren) afgeleid van een appellatief of adjectief. Men lette wel: nederzettingsnamen, want waternamen lijkt het genoemde type nooit te benoemen⁽⁷⁾.

(7) Het suffix *-iom* > *-ion* bleef ten onzent productief tot in de Vroege Middeleeuwen, toen het als Germ. *-ja* nederzettingsnamen van waternamen

Zo laten zich terugvoeren tot IE **ghan-ap-ion*:
 Gennep Nederlands Limburg: 949 *Ganipi*, aan de monding van de Niers in de Maas;
 Guemps Pas de Calais: 826 kop. 961 *Ganape*, 1178 *Guem*, 1237 *Guempe*, ca. 1550 *Ghemps*;
 Gennep Noord-Brabant: 1249 *Ghennepe*;
 Vieux-Genappe Waals Brabant: 1147 *Genapia*, 1220 *Geneppe*, waarvan dan Nls. Genepiën, aan de (onbelangrijke) monding van de ruisseau de Fonteny in de Dijle;

en verder tot IE **gham(bh)-ap-ion*:
 Guémappe Pas de Calais: 1135 kop. 13de eeuw *de Gammapiro*, 1164 *Gamapia*, waar de Cojeul zich in twee armen splitst, die beneden in het dorp weer samenkomen;
 Gamaches Somme: 734 *Gammapium*, aan de monding van de Visme in de Bresle;
 Jemappes Henegouwen: 1096 vals ca. 1185 *a Gamapio*, 1150 *Gamapia*, aan de monding van de Trouille in de Haine;
 Jemeppe-sur-Meuse Luik: 956 kop. 14de eeuw *Gamappe*, 1044 kop. ca. 1700 *Ʒammapia*, aan de monding van de ruisseau de Hollogne in de Maas;
 Jemeppe-sur-Sambre Namen: 1209 *Ʒemepe*, *Gimeppe*, aan de monding van de Orneau in de Samber.

Dezelfde basis bevatten:

uit IE **ghanedhon*:
 Gent Oost-Vlaanderen: 1ste kwart 8ste eeuw kop. 10de eeuw *Gandensis*, 819 *Ganda*, 864 *Ganth*, oorspronkelijk ter aanduiding van de plaats waar de Sint-Baafsabdij staat en de Leie in de Schelde vloeit;
 en uit IE **ghandhetion*:
 Gent Gelderland: 793 kop. ca. 1170 *Gannite*, waar de Waal en de Linge uiteengaan.

afleidde, b.v. Meerbeke 966 kop. 15de eeuw *Merbeccam*, uit **Merbeca* + *-ja* (zoals hier later onherkenbaar geworden, want het luidt nu 'onklankwettig' *Meerbeke*, waar het **Meerbekke* had moeten zijn).

In de lijst hierboven moet de topografische situatie pleiten in het voordeel van IE *gham, *ghan* met betekenis ‘mond(ing)’, vgl. in de Vroege Middeleeuwen de Dietse namen op *-monde/muide*)⁽⁸⁾.

Gampelaar als verholen *ganape-naam smelt echter als sneeuw voor de zon.

Een aloude naam van het type *Gennep* zou als autonome naam doorgeleefd hebben en, indien die naam zich verbonden zou hebben met een ander element, zou het – veeleer dan met *aard* – met een zgn. ‘reguliere volger’ zijn geweest: autonome naam + *-broek*, *-meers*, *kouter*, *-veld*, enz.

*Ganape-lare zou, bij overlevering in een Dietse context, vanaf de vroege middeleeuwen niet ongestoord fonetisch gearkeerd zijn gebleven, maar meteen erg vroeg evoluties hebben meegemaakt zoals $a > e$ in de stamvocaal, en vooral, $n > m$ vóór p in hoofdtonige positie: **Ganepe-* > **Genpe-* > **Gempe-*, vgl. hierboven Guemps (toentertijd nog Diets) Pas de Calais 826 kop. 961 *Ganape* > 1237 *Guempe* en, als nog vroeger voorbeeld, **Menapiska-* (adjectief van de volksnaam *Menapii*) > 723 kop. 961 kop. 12de eeuw *infra Mempisco*. In alle vroege attestaties van de naam Gampelaar ziet men echter (nog) n vóór p .

Een volgende vraag kan nu luiden: kan *Gampelaar* worden beschouwd als een naam op *laar* (uit Germaans **hlæri-* ‘nutsbos’)? Bij een antwoord op die vraag verdient de oudste attestatie alle aandacht: 1350 *den Ganepel(er)e* (ter benoeming van naam van een hooiland). Deze vorm bezorgt meteen twijfels bij de interpretatie als naam met het onzijdige (!) *laar* samengesteld. Veeleer doet de combinatie van *den* en *-lere* denken aan een nomen agentis (zoals *handelaar* bij *handelen*). De uitgang *-ere* suggereert het leensuffix *-ârja-* uit Lat. *-ârius*, zoals dat suffix met ‘oostelijke’umlaut van *â* voorkwam tot in de streek van Gent, b.v. ca. 1230 *Lambertus de Molnere* (tegenover gewoner ‘westelijk’ *Molnare). Een gegeven om mee te nemen bij een poging tot verklaring van de naam *Gampelaar*.

(8) Al de bovenstaande gegevens m.b.t. het type *Gennep* uit de wetenschappelijke nalatenschap van dr. M. Gysseling 1997, bewaard op de KANTL.

Een suggestie

Nemen wij even de designata van *Gampelaar* onder de loep. De naam verschijnt niet op één, maar op twee – weliswaar nabijgelegen – plaatsen: in Drongen (+ Sint-Martens-Leerne) en in Astene. Dat kan geen toeval zijn. Meteen komt het patroon van het dubbele voorkomen van een en dezelfde naam in beeld. Dat patroon stoelt op een onderlinge relatie ten gevolge van een bezits- of een feodale structuur. Slechts één naam kan in situ toegekend zijn, de tweede dankt zijn ontstaan aan migratie.

M.b.t *Gampelaar* in Astene vernemen wij van N. Kerckhaert: 'De hoeve was het hoofdleen van een heerlijkheid met dezelfde naam ... Het *Gampelaerehof* bestaat nu nog, maar heeft de jongste jaren heel wat wijzigingen ondergaan ... Naar alle waarschijnlijkheid is de hoeve ontstaan op initiatief van Gentse prominenten en meer bepaald de bekende familie Rijm. In 1409 was Simon niet alleen eigenaar van die hoeve, maar bovendien nog in het bezit van de hoven van Hulsbeke, Overbeke en Stokstorme, alle te Astene, Petegem en Deinze gelegen' en m.b.t. *Gampelaar* in Drongen 'De *stede te Dronghine eet Gaempelaar* van 1369 kan mogelijk een achterleen geweest zijn van het voorgaande' (Kerckhaert 1981, 8-9).

Blijven wij even bij de vroegste vermelding: 1350 *den Ganelpel(er)e*, een hooiland van 4 bunder als markant element in het landschap en vooral nog met een bijzondere status: *een leen ghehouden van den casteele te Ghend*. Heeft dit hooiland niet gediend als gangmaker voor de gehele *Gampelaar*-naamgevingscomplex? Indien *Gampelaar* zijn naam dankt aan de Gentse elite, is het dan vermetel te veronderstellen dat hier een supra-regionaal niveau in het spel is geweest? Werd het woord *gampelaar* niet opgevist in de Rijnstreek? Verneemt men niet in Van Werveke 1947 (p. 22) dat de Rijnlanders er in de 13de eeuw in geslaagd waren de Vlamingen helemaal te verdringen in de handel? In Gent voerden zij de naam Rijngasse (ca. 1310 *de Ringasse*, 1324 *inde Rijngasse*, TWZOV) in en sloegen tevens hun stempel op de naam *Nederkouter*: 12de eeuw *in Inferiori Cultura*, G SP II

2bis, 14 v° > ca. 1240 *Nydercoutre*, G SB K 2556, 1 v°: Duits *nyder-* i.p.v. Diets *neder-*.

In Duitsland noteert men de familienaam *Gamper*, *Gampel*, *Gampler*: 1330 *der Gampler zu Riedlingen*, bij Mhd. *gampen* 'hüpfen, springen, tänzeln' (Brechenmacher 1957/60, 527). *Gampelaar* als naam voor een zgn. wisselmeers 'hooiland dat van gebruiker wisselt'?

Dichter bij ons, aan de Nederrijn, vindt men de woorden "hampelaer (hampler), kybler, twister, schelder, hedeler, *rixator*, *objurgator*; hampelen (disputieren, hamplen), disceptare; hampelen (hamplen, kyblen myt onrecht, rixor); hampelinge, zie brabbellinge en kibbelinge; etc." (Verdam 1896, 139). Werd *hampelaer* als woord uit een streek waar de *h* nog steeds uitgesproken wordt, niet als *gampelaer* opgenomen in de streek van Gent, waar men het *h*-foneem al lang niet meer kende? Vgl. overigens in Drongen zelf, voor de vervanging van *h* door *g*: 966 *Hemthorb* > 1471 *te Ghemsdorp*, TWZOV.

Zo zou *Gampelaar* wel het equivalent kunnen zijn van de frequente naam *Strijdmeers*. Een omstreden hooiland in Drongen, dat wellicht niet veel vroeger dan de 14de eeuw zijn naam ontving⁽⁹⁾.

3 Boelare en Bunt

De vormen

De naam van het type *Boelare* komt in het TW als volgt voor: Boelare onder Petegem: 821/23 kop. 941 eeuw *Buonlara*, TW, 156; Nederboelare: 11de eeuw *Bunlar*, TW, 730;

⁽⁹⁾ Men kan zich afvragen of Oostmnl. *hampelen* niet ontstaan is uit *hanpelen* < *hanepelen*? Bevatten precies de oude vormen van onze naam *Gampelaar* niet de sleutel van de etymologie van *hampelen*? Zou *hanepelen* soms het Oostmnl. woord *hane* 'haan' kunnen bevatten, de haan als lawaaimaker en vechtersbaas?

Ter info, voor wie zich verder in het probleem wil verdiepen, in de Vlaamse toponymie genoteerd: Sint-Maria-Lierde 1435 *te Hamp*, 1435, G Sint-Elisabeth o.; in Tongeren 1382 *supra Haemp*, 1389 *opte Hamp*, 1399 *supra Hampe*, CMT.

Bolder Tg: 1171 kop. ca. 1700 *Bonleirs*, TW, 160;
 Boler onder Gross-Breisdorf Dh: 784/85 kop. 1222 *Bonelar*,
 TW, 160;
 Buldern Mü: 889 kop. 12de eeuw *Bunhlaron*, TW, 203-204.

De verklaring van het eerste element van deze naam op *-laar* maakt bij M. Gysseling de volgende evolutie door.

Verklaringen

1. 'Germ. **bōn* verwant met Oe. *bune* 'riet?'' (TW 1960, 156), herhaald in Gysseling 1961, 47); 2. 'misschien bij IE **bhā-* 'glanzen', bv in Oudiers *bân* 'wit', Nederlands *boenen* (Pokorny 104) (Gysseling 1978, 20); 3. 'Boelenaar te Drongen (1413 *Boelaer*): Germaans **bōn* 'lichtend' (waarvan ook *boenen*)' (Gysseling 1980, 188), als zekere verklaring aangehouden tot 1997 (Gysseling 1997), met voor de twee Geraardsbergse Boelares de toelichting: 'Nederboelare en Overboelare vormen telkens een breed dal vóór en na het enge dal van de Dender te Geraardsbergen'.

In Gysseling 1980 wordt *Bunt* te Wondelgem (1445 *in den Buent*) opgedeeld bij de collectieven die op begroeiing wijzen, een visie ook al ontwikkeld in Gysseling 1954, 42 m.b.t. de Gentse naam *Bunt* (1281 *in Boent*; 1356 *in de Buent*; 1671 *de Bunt*): 'Germ. **bunōthu-* f. collectief bij een woord dat bewaard is als Oudengels *bune* 'riet'', desgelijks als zekere verklaring aangehouden tot 1997, met verwijzing naar Paque 1896, 71: *Bunt* (dikwijls *Beunt* uitgesproken), te Brecht, Esschen, Hoogstraten, Poppel, Rethy, Schilde, Vosselaar, Wuustwezel: een lange spich-tige grassoort die in bosschen en veenachtige heiden groeit ... in Vlaanderen dikwijls Haze(n)gras genoemd'.

Men kan zich afvragen of *Boelare* en *Bunt* wel etymologisch moeten worden gescheiden en of de verklaring door het TW in 1960 aangeboden niet alle vormen kan verklaren: Germ. **bōn* 'riet of rietachtig gras', *Bunt* dus ook uit Germ. **bōnōthu-* f.⁽¹⁰⁾?

⁽¹⁰⁾ Zelfs in weerwil van de kritiek door H. Dittmaier en D.P. Blok uitgebracht tegen Germ. **bōn* 'riet', zie Van Loon 2008, 50.

Ten eerste lijkt de afstand tussen Germ. *bōn* en Oudiers *bân* 'wit' vrij groot, zowel in ruimte als in tijd.

Ten tweede kan men opmerken dat het met Germ. **bōn* 'helder' in verband gebrachte Nls. *boenen* niet zo evident is: Mnl. *boenen* betekent veeleer 'schrobben; opschonen', vgl. Waasmunster 1549 *een parcheel gheboende heye, een wildernessse ofte woestine nw heyde zijnde ongheboent*, W A R 12, 13 r°, 38 r°.

Ten derde zijn er de vormen zelf (en hun chronologie) zoals ze opduiken in de Oost-Vlaamse *bunt*-toponymie: *Boent(e)* doet er zich prominent voor als moedervorm, soms verkort tot *bont(e)* (met *-e* van de dat. sg., vgl. Hulste, Elste, ...), dan weer gepalataliseerd als *beunt* (vgl. *woensdag/weunsdag?*) en *bunt*.

Enkele vroege voorbeelden:

- Assenede: 1292 *Jan vanden Boente*, CG I 1785; 1420 *tgoed ten Buente*, Gs 330/17, 180 v°. Voor het Meetjesland luidt het verder voor meer dan 10 plaatsen: *buent*, met als oudste vorm Sleidinge 1340 *de Buent*, SAG-WH 267, 10 v°. In Aalter treft men aan: 1242 kop. 13de eeuw *Bonclare* (lees *Bontlare*), KAD-Cart. D, 82 r° - MT; 1460 *Buntelaere*, SAG-330, 436 v°;
- Sint-Pieters-Aaigem (Gent): 1281 *in Boent*; 1356 *in de Buent*; 1671 *inde Bunt*, Gysseling 1954, 42;
- Oostwinkel / Ronsele: ca. 1300 *hupden Boenhil*, RAB-Aanw. 1912, 178 v° - MT;
- Belsele: 1261/63 *½ bonarii terre quod vocatur Buente*, G B 552, 710;
- Drongen: 1349 *ter Boent waert*, Gs 80, 6, 14 v°; 1367 *up den Beunt in Bladermeersch*, Gs 330/4, 80 v°; 1414 *bachten der Bont*, Gs 301/23, 37 r°; 1410/11 *de prato Bunt*, G D 92, 7 v°;
- Heusden: 1282 *duo bonaria prati ... in loco qui dicitur Boent*, OH 571 o.;
- Kruishoutem: 1494 *inden Boenbosch*, SAO SVG 10 r° - De Bel 1996, 129;
- Landskouter: 1383 *ijj dachwant onder brouc ende weede dat men heet in de Boncdonc* (voor *Bontdonc*), Gs 330/7, 208 v°;
- Merelbeke: 1449 *den Boenbusch*, Gs 301/40, 142 v°;
- Michelbeke: 1333 *van der Boenbeken*, G Rijke Klaren Gent o.;

- Onkerzele: 1264 kop. 15de eeuw *Stephanus de Bonte*, R SMB 3, 106 v°; 1470 *den mersch gheheeten de Bonte*, G Beupré 8, 80 v°;
- Ophasselt: 1426 *bij den Boenenbrouke in Blarent*, G SMB 3, 41 r°;
- Semmerzake: 1353 *in de Boent*, Gs 330/1, 190 r°;
- Ursel: 1547 *ande Bonte*, ARA-RK 45413, 76 r°, dat er een andere plaats benoemt dan ca. 1550 *de Buent*, zelfde bron, 28 v°;
- Vurste: 1433 *int Boenhout*, Gs 330/20, 288 v°; 1457 *bij der Boent*, Gs 330/28, 11 r°; 1481 *up de Boenfontayne*, Gs 330/35, 430 r°;
- Welle: 1282 *Johannes de Bonterbeke*, G Ninove 256 o.;
- Zomergem: 1389 *Jehan de le Boent, sur le Boenthulst*, X R 45277, 2 v°, 18 r°; *Ogeven sone van der Buent*, G SB 43, 40 v^o(11).
- Het vroegste voorbeeld van een *boent*-naam is wellicht Bonlez bij Nijvel: 1101 *Bountleir*, TW, 162. Germ. *bōn 'riet' schuilt kennelijk ook in Boneffe bij Namen: 1149 *Boneffia*, TW, 162.

In het noordwesten van Oost-Vlaanderen vindt men dan weer *bent*:

- Lembeke: 1252 *in loco qui dicitur Bentuelt*, G S. Elisabeth o.;
- Maldegem: 1294/1300 *de Bent*, BH SJ D 1, 16 v°;
- Sint-Jan-in-Eremo: 1266 *Benthil*, L B 1561, 59 v°. Vgl. het in latere tijd ruim verbreide *rietheuvel*, *riethul* in Zeeuwse plaatsnamen.

De vorm *bent*, gekenmerkt door een heel ander vocalisme en voortlevend in Nls. *bent* 'bentgras', heeft een ruime West-Germaanse vertegenwoordiging (Germ. *binuta- m. 'grassoort', TW, 122): Oudsaksisch *binut* 'bies'; Oudhooghuits *binuz* 'bent'; Oudengels *beonet*, Eng. *bentgrass* 'long coarse grass or rushes, esp. on moorland ...' (Smith 1956, I, 28). *Bineth*, *bint* moet de Oudnederlandse vorm zijn geweest, vgl. *Bintheim* ca. 819/825

(11) Een soortgelijke variatie constateert men buiten Oost-Vlaanderen, b.v. Duffel: 1360 *vander Boynt*, 1558 *aendie Bunte*, 1707 *de Bunt*, 1734 *de Beunte*, 1844 *Beunt*, CMT.

kop. 1150/58 *Bintheim*, nu Hogebeintum en Westerbeintum, gem. Ferwerderadeel, Friesland (LNT 91). Bovenstaande veronderstelling gaat ervan uit dat *bentgras* en *buntgras* synoniemen zijn met een weliswaar semantisch verwante, maar andere etymologische basis. Het lijkt wel wat vreemd. Niet enkel naar vorm, maar ook naar betekenis ('riet?'; 'bent?'; 'bies?') moet in de loop der tijden ongetwijfeld een en ander doorengelopen zijn, vgl. Poeke: ca. 1450 *neffens de Bent up de Candele ... ande Buent, lxxxvij ½ roeden merschen ende heet de Buent*, G Preudhomme 498, 38 v°, 39 r°, 40 v°.

4 Bommel

De vormen

De naam *Bommel* heeft de aandacht van veel toponymisten gewekt. Nu eens verklaren Van Berkel en Samplonius *bommel* als 'een venige klont, vermoedelijk naar een slappe, opgebolde ondergrond of vroegere ondiepte of opwas' (Van Berkel & Samplonius 2007, 67 s.v. Den Bommel, gem. Overflakkee ZH), dan weer als 'Mnl. *bom* 'boom' + *lo* 'bos'

 (Van Berkel & Samplonius 2007, 515 s.v. Zaltbommel), wat echter weinig zin geeft⁽¹²⁾.

De verbreiding van *Bommel* beperkt zich voor Oost-Vlaanderen tot het noorden van het grondgebied:

Assenede: 1334 *in den Bommele vp Coeuelaerde*, G Wet. Kamer 88, 11 v°;

Desteldonk: 1398 *iiij^e roeden mersch in den Bommel*, G SB L 1223, 51 r°; 1450 *inde Bommele*, Gs 330/24, 578 r°;

Ertvelde: 1549/50 *inden Bommel*, RAG-As 1024, 23 r°- MT; 1571 *inden Bomble*, SAG-28/26/108, 1 r° - MT⁽¹³⁾;

⁽¹²⁾ Germ. *bauma- 'boom' had in het vroege variantenapparaat van Zaltbommel en Maasbommel (zie hieronder) nooit *ou* of *uo* opgeleverd.

⁽¹³⁾ Opmerking: zowel *bommele* > *bombele* (Med. Ver. Naamk. 37 (1961), 66) als *bombele* > *bommele* zijn fonetisch mogelijk.

- Grembergen: 1550 *de Bommelkens*, Lb. pr. 134 v° - Van Laere 1950, 35;
- Hamme, aan de buitenkant van een meander van de Durme: 1572 *inde Bommels*, Gs 28/24/104, 5 v°;
- Merendree: 1606 *vier ghemeten meersschen ghenaeft den Bommelbrouck zuyt streckende de Calene*, RAG-Me 105, 1 v°;
- Oostakker / Sint-Amandsberg: 1388 *inden Bommel te Lederghem*, G SB K 1430, 5 v°; 1474 *inne Beilbrouc gheheeten den Bommelle*, G Leenhof SB;
- Oosteeklo: 1521 *vande Hooghe Bommele, den Neder Bommele, de Langhe Bommele*, G Oosteeklo 48, 289 v°, 290 v°;
- Vinderhoute, tussen beide de Kalen: 1599 *in den Bommele*, Gs 330/122, 89 r°; 1610 *meersschen inden Bommele ... hendende up de Calene*, RAG-Vi 98, 100 r°; 1616 *inden Bommele ... daerdeure nu ghedolven is de Nieuwe Vaert van Ghendt naer Brughe ... noort de Hoochcale zuyt de Nedercale*, RAG-Vi 99, 136 r° - MT;
- Wachtebeke: 1441 *ii bunder mersch die men heet ten Bomble*, SAG-301/36, 92 v° - MT;
- Zelee: 14de eeuw *in den Bommel*, G B 3001.

Een eerste suggestie

De naam *Bommel* lijkt op geografische schaal vroeg voor te komen. Dat gegeven kan het vermoeden sterken dat het woord *bommel* al vanaf de Vroege Middeleeuwen, de tijd van de Germaanse kolonisatie dus, zijn diensten heeft bewezen. Zo kan men, van Nederland tot in huidig Romaans België, naast elkaar plaatsen:

- Zaltbommel: Gl, ten Z van de Waal: 850 kop. 10de eeuw *Bomala*; eind 10de eeuw *in Bomilo*, 999 kop. 12de eeuw *Bomele*; 1104 *Boumela*, 1172/78 *Bommele*, TW, 1057; ook in Bommelerwaard;
- Maasbommel, gem. West Maas en Waal Gl, aan een voormalige meander van de Maas: 1144 *Buomele* (onzekere ident.); 1294/95 *Masebomel*, Van Berkel & Samplonius 2007, 282;

Bomal-lez-Jodoigne Ni: 1034 kop. 1700 *Bomela*; 1179 *Bumale*;
1181 kop. 1700 *Bomala*, TW, 161;
Bomal-sous-Durbuy Ma: 1109 kop. 12de eeuw *Bomellam*, TW,
161.

Men zou nu kunnen veronderstellen dat Germ. **malhō-* f. ‘zak > depressie’ het tweede element is en het hierboven besproken Germ. **bōn* ‘riet of rietachtig gras’⁽¹⁴⁾ het eerste, met zeer vroege assimilatie *n > m* vóór volgende *m*⁽¹⁵⁾ en met vocaalverandering, zoals *polder* uit **pōlārja-*, op basis van *pōlā* ‘poel’ (opvatting M. Gysseling 1975, 2)⁽¹⁶⁾.

In de Germania verschijnt **malhō-* als tweede element van een samenstelling behoorlijk gaaf (meer bepaald als *-male*, *-maal*), verschrompeling van **malhō-* is zeldzaam, maar komt wel voor, b.v. Wambeln Arnsberg Nordrhein-W. 1138 *Wanemale*, 1157 *Wanemala*, TW, 1041. In de Romania bleef **malhō-* in dezelfde positie al even goed bewaard, door de klemtoon (*-mâl*, *-maul*, met lange vocaal dus).

Bij de verklaring van *bommel* uit *boen* + *male* dienen echter nog andere obstakels uit de weg geruimd te worden. Zo ligt Zaltbommel niet in een depressie, maar op een verhoging in een moerassig gebied, op een oeverwal langs een rivier. Hiertegen

⁽¹⁴⁾ De veronderstelde verklaring van *Bommel/Bomal* als ‘plantnaam + *male/maal* < Germ. **malhō-*’ vindt steun bij de etymologie van de helft van de oude met *male* samengestelde toponiemen: Dormaal Lv 1015 *Tormales* (Germ. **purnu-* ‘doorn’), TW, 280; Ezemaal Lv 1066 kop. 18de eeuw *Hisemale*, 1080 kop. 13de eeuw *Esemal* (Germ. **haisjō-* ‘struikgewas?’), TW, 345; Flémalle Lg 634 kop. 10de eeuw *Fledismamalacha*, TW, 360 en Vliermaal Tg (Germ. **fleuthar-* ‘vlier’); Fumal Wa 984 kop. 1088 *Farmala* (Germ. **farna-* ‘varen’), TW, 384; Momalle Wa 1034 kop. 1700 *Mosmale* (Germ. **musa-* ‘mos’), TW, 704; Omal Wa 1213 *Umale* (Germ. < Rom. *olme* uit Latijn *ulmus* ‘olm?’), TW, 762; Rosmalen Nb, 815 kop. 1170 *Rosmalla* (Germ. **rausa* ‘riet’), TW, 862; Wijchmaal Mk 1139 *Wimale* en Wijchmaal gem. Herent Lv 1107 kop. 18de eeuw *VUicmale*, 1161, Wichmale, TW, 1075 (Germ. **wik-* ‘bergolm?’; andere opvatting in Naamkunde 10 (1978), 278-79).

⁽¹⁵⁾ Die niet hoeft te verwonderen lettend op de zwakke positie van *n* vóór *m*, vgl. *beemd* < Germ. **banu-mæþa-* (TW, 114, voorzichtige etymologie).

⁽¹⁶⁾ Die verklaring van *polder* is evenwel betwistbaar, zie Devos 2012, waar *polder* wordt beschouwd als een afleiding van *pol*, uit Oudnederlands *polla*, ‘kleine verhoging in het landschap’.

kan men inbrengen dat heel wat nederzettingsnamen hun benoemingsbasis niet zozeer vinden in de plaats zelf maar veeleer in een nabijgelegen landschappelijk element.

Voor problemen lijkt verder het verschil in genus van Germ. *malhō- en dat van de bovenstaande Vlaamse *Bommel*-namen te zorgen: een femininum (bewaard in de familienaam *Van der Maelen*) tegenover een obstinaat masculinum (*Den Bommel*). Hier dient dan weer genuswisseling *de bommel(e)* > *den bommel(e)* verondersteld te worden, in een zeer vroeg stadium zelfs. Die wisseling zou aannemelijk kunnen worden gemaakt door het inroepen van de aantrekking uitgaand van de vele Nederlandse woorden (doorgaans diminutieven) op *-el*: zonder uitzondering mannelijk.

Op heel wat qua ligging (in of bij een depressie) vergelijkbare plaatsen in Oost-Vlaanderen treft men de variant *Bommelaar* aan:

Baasrode: 1572 *den Bommeler ... aende Horst*, Gs PK - Bovyn 1962, 98;

Belsele: 1568 *den Bommeleer*, V.S.B. 53 r° - Smet 1944;

Berlare: 1442 *den Bommeleer*, Gs 330/23, 30 v°;

Denderbelle: 1572 *inden Bommeleere*, Gs 28/64/270, 2, 27 v°;

Etikhove: 1571 *den Bommelare*, Gs PK 99, 116 v°;

Heusden/Wetteren: 1413 *an de Bombeleere*, Gs 330/15, 218 r°; 1443 *den Bommeleere*, Gs 330/23, 241 r°, nu De Bommels, een laaggelegen meersgebied nabij de Melleham;

Lebbeke: 1571/77 *weede inden Bommeleer*, Gs PK - Bovyn 1957, 35;

Mespelare: 1571/72 *mersch ghenaeemt den Bommeleer*, Gs PK 190, 7bis, v°;

Opdorp: 1491 *inden Bommelleere*, G Opdorp 92, 19 r°;

Sint-Gillis-Dendermonde: 1572 *een dachwant ghenaeemt den Bommeleere*, Gs 28/64/270, 25 r°⁽¹⁷⁾.

(17) Er is ook nog de Gentse straatnaam *Bommelsteeg/-straat*: 1281 *in Bondelsteghe* > 1389 *de Bombelsteghe* > 1427 *de Bommelsteghe*, Gysseling 1954, 40. Kennelijk mag hier als eerste lid een persoonsnaam worden verondersteld: *Bondelssteghe: de (West-)Vlaamse familienaam *Bondele*, *Bondels*. In de stedelijke

Bovyn 1962 stelt m.b.t. *Bommelaar* in Baasrode: 'Personificering op *-laar*, van *bommel*' en zoekt verder inspiratie bij wat de *Toponymie van Grembergen* van L. Van Laere (KULeuven, 1950, 98) m.b.t. *bommel(aar)* aanbiedt: Bommelagie 1560 (ca. 40) *bunder meersch ende bommelatie commende tot cleenen profijte*; 1639 *dmeerschelken inde Bommelhagie*, 1668 *meerselken in de Bommelagie*, 'zure weiden in de wijk Schobbroeken' (1546 *Schoubrouc*, 'lis-broek'), Bommelijn 1840 *Bommelijjn*, Bommelken 1668 *het Bommelken oost den Vliet*, Bommelkens 1550 *hofstede metten Heyken ende met de Bommelkens*, Bommels 1574 *de Bommels*. De term (> naam) *bommelagie* betekent zoveel als 'veelheid van *bommels*', vgl. Mnl. *meerschage*, *boschage*, op *-age* uit het Romaans.

De variatie (en gelijkstelling) *Bommel/Bommelaar* werd kenmerkend gevoed door de volksverbeelding die in dat soort minderwaardige, met biest en riet begroeide graslanden een schepping des duivels herkende, vgl. WNT III 333 s.v. *Bommel* (5): 1526 'als volksnaam voor de duivel' en vooral Kiliaan, 63 s.v. *bommeler*, *bommel-necker* 'neptunus, daemon aquaticus'. Een soort van *necker*-naam dus, met het duidelijke verschil dat *necker* steeds in samenstellingen voorkomt, denk aan *Nekkerbroek*, *Nekkerpoel*, *Nekkermeers*, waarbij *necker* op de periodieke uitwaseming typisch voor moerassige graslanden wijst. Voor de duidelijkheid: *bommel* 'duivel' heeft een andere etymologische basis dan *bommel* van hierboven. Men leidt *bommel* 'duivel' = *bommelaar* 'klopgeest' af van *bommelen* 'een geluid maken', zie WNT III 334: **bamb-* 'een dof geluid maken' IEW 93.

Voorlopige conclusie: voor Oost-Vlaams *Bommel* zou Germ. **bōn* 'riet of rietachtig gras' + **malhō-* f. 'zak > depressie' als verklaring kunnen dienen. Die verklaring gaat echter gestoeld op al te veel bochtenwerk, daarom hieronder een tweede poging.

toponymie komen familienamen in straatnamen veelvuldig voor. Voor **Bondels steghe* uit **s-Bondels steghe* dan, vgl. 1364 *sCauters steghe*: bij de familienaam *Van der Cauteren*, Gysseling 1954, 55) (opmerking: verkeerde lezing van M. Gysseling: in het handschrift staat *sCanters steghe*, daarom: bij de familienaam *Canter*, *De Cantere*!).

Een tweede suggestie

De bovenstaande lijst van *Bommel-* en *Bommelaar-*namen is ongetwijfeld onvolledig ten gevolge van hiaten in de archivalische overlevering. Zo treft men in De Pinte (voorheen Nazareth) een Bommelstraat aan, terwijl in mijn toponiemenlijst (tot ca. eind 16de eeuw) voor die gemeente geen *Bommel* voorkomt. Wel treft men er de in Oost-Vlaanderen zeer frequente naam *Bom* (uit *bodem*) aan: 1413 *den eersten buelc up de Bom grot* (sic) *vi dachwant*, Gs 301/22, 105 r°. Ook in de buurgemeente Zevegem, maar dan op een plaats die ver van De Pinte aflight, meer bepaald nabij de Schelde, vindt men deze laatste naam: 1577 *een hammecken ofte meersch liggende in den Bom*. In 1657 verschijnt er tevens: *Bomstraetien* (Van Twembeke 1993, 117, 176) *Bom*, *Bomstraatje*, *Bommelstraat*, ... een belangwekkende vingerwijzing om voor de bovenstaande lijst van *Bommel-* en *Bommelaar-*namen te gaan speuren naar mogelijke *Bodem/Bom-*‘voorgangers’ en zo trof ik voorwaar aan:

Desteldonk: 1450 *up den Boem*, Gs 330/24, 573 r°;

Grembergen: 1369 *iuxta terras appellatas de Boden*, T D 74, 143 r°;

Heusden: 1369 *te Heusdine in den Bodem v virendeel ghemeets*, Gs 330/4, 231 r°;

Lebbeke: 1571 *tBodem velt*, Gs 28/37/155, 2 r°;

Zelee: 1362 *pratium dictum de Boden*, T D 74, 65 r°.

Ik neem aan dat deze coïncidentie niet op het toeval berust. Ze laat ons veronderstellen dat Mnl. en Oost-Vlaams *boom/bom* uit Mnl. *bodem* ‘depressie’ een veel geschikter kandidaat is voor de verklaring van *bommel*: *boom* verkort als *bom* + het diminutiefsuffix *-el*, vgl. *weg-el*, *vis-sel* (‘kleine vis’), *tom-mel* (‘kleine grafheuvel’), enz.; vgl. verder voor de klankevolutie Oost-Vlaams *bommeloze* uit *bodemloze*.

De vroegste attestatie van de contractievorm *boom* uit mijn Oost-Vlaamse verzameling is alvast eerbiedwaardig oud: 1295 *Juliana de Boeme*, G SB R 31 d, 12 v°, de syncope van intervocalische *d* is nog veel ouder, vgl. Ooike (uit *Audiaco?) 966 *Hoika*, 1038 *Odeka*, TW, 764.

Kaart 1 – *Bommel* (●) en *Bommelaar* (○) in Oost-Vlaanderen

Even kan men voor de naam *Bommel* ook nog gaan denken aan *bommel* als benaming voor een plaatselijke opduiking, a.h.w. een bult in het alluvium dus. Vgl. in dat geval Schuermans 1865/70, 68: *bommel* 'een dik vrouwmensch (Br.)'; De Bo & Samyn 1892, 143: *bommelachtig* 'dik en bol, opgeblazen, opgezwollen, opgepoeft', *bommelken* 'het kind met zijne ronde kaakjes'; mogelijk, als oudste attestatie (als familienaam): Gysseling & Bougard 1963, 18: 1298 *Stas Bommel*, vgl. *Bompel/Bumpel* 'kleiner, dicker Mensch' 1367 *Heinz der Bömpel*, *Heinz der Bumpel*, Brechenmacher 1957/60, 181, 246. Lettend op het bovenstaande betoog en op *bommel* = *poemel* 'dikke vrouw', rekent men deze *bommel* beter tot het woordveld van de naam *Pamele* (zie 5).

5 Pamele

De vormen

M. Gysseling, als niemand doorgedrongen tot de betekenis van pre-Romeins namen, beschouwt de naam *Pamele* als pre-Romeins, maar waagt zich in geen van zijn vele publicaties aan een verklaring. De reden hiervan is wellicht dat geen enkel etymologisch woordenboek, dat van J. Pokorny inbegrepen, een rechtstreeks aanknopingspunt lijkt te verschaffen. De naam *Pamele* komt niet voor in Wallonië, noch in de ons omringende West-Europese landen. Merkwaardigerwijze beperkt hij zich tot Vlaams België, waar hij dan wel vrij goed vertegenwoordigd is, vooral in het westen.

Van oost naar west treft men aan:

1. Pamelen [Bunsbeek en Glabbeek-Zuurbeemde]: 1299 *Pamela*, Eigen Schoon en De Brabander 1943, 201-202;
2. Pamel bij Ninove: 1179 *Pamela*, TW, 785;
3. Pamele bij Oudenaarde: 1177 kop. *Pamela*, TW, 785;
4. Pamele [Kortrijk], als eiland tussen twee armen van de Leie, De Flou 12, 287;
5. Pamele [Poperinge], als wijknaam, De Flou 12, 288;
6. Pamele [Roesbrugge], aan de IJzer, De Flou 12, 288.

Verklaringen

Onder meer A. Carnoy bracht de naam *Pamele* in verband met de naam Pèvele (een pagus tussen de Scarpe en de Marque), genoemd naar Pelves [Arras] 847 kop. 1300 *Pabula*, in de weiden van het Scarpe-alluvium. Latijn *pabulum* 'weiland'. De evolutie van Latijn *pabulum* > Nls. *Pamele* legde Carnoy als volgt uit: 'En néerlandais **pa*wele est devenue *pamele* sous l'influence du *p* (?). Voy. *Pewée*' (Carnoy 1949, 533 s.v. Pamel).

In het WVG (p. 200) worden twee mogelijkheden aangeboden: 1. een verbinding met IE *pa- 'voederen, weiden', waaruit het genoemde Latijn *pabulum* 'veevoeder'; 2. een waternaam met het suffix *-ala* afgeleid van IE *bham- 'schitterend', wat dan zou verwijzen naar de talrijke meersen die in de winter blank staan. M.b.t. 2 moet opgemerkt worden dat *Pamel* nergens wordt waargenomen ter benoeming van een waterloop en daarom onmogelijk kan worden toegevoegd aan de rij Amstel, IJssel en Rupel. Wel benoemt het element *pamel* plaatsen die nabij een rivier gelegen zijn. De Dender, de Schelde, de Leie en de IJzer kennen uitgerekend elk één *Pamel(e)*. In Pamel bij Ninove lijkt het oude dorp te zijn ontstaan aan de Dender, op het talud dat net het alluviale gebied begrenst: zo te zien het type van de 'terrasederzetting'. Voor *Pamele* te Oudenaarde kan men aannemen dat de oude kern lag op een soort riviereilandje, omarmd door de Schelde in het noordwesten en een zgn. oergeul beneden de zgn. steilrand in het zuidoosten: het type van de 'alluviale nederzetting', een situatie die men ook in Kortrijk aantreft.

Een suggestie

Met de nodige voorzichtigheid kan men opteren voor een substraatwoord met *p*-, dat in Vlaanderen bleef circuleren vanaf de prehistorie en er dan gefossiliseerd in plaatsnamen wist te overleven. Lexicologisch kan men verwantschap zoeken met het (enkel jong geattesteerde) Kempense woord *pom*, *poemel* 'dikke vrouw' (vgl. Nls. *pummel* en mogelijk Kiliaan, 393 s.v. *pampoe-lie*: mulier crassa), *piemel* (vgl. mogelijk Lets *pimpala* bij IE

**pamp-*, naast **bamb-* IEW 93-94, uitbreidingen van *bab, **bhabh-*, **pap-* ‘zwellen’ IEW 91), uit de grote groep van woorden die ‘iets opgezwollens’ betekenen, vgl. *pok*, *pogge* ‘kikvors’. *Pamel* en *poemel* zouden dan *m*-uitbreidingen voorstellen van de IE wortel **peu-* naast *bheu ‘opblazen’, IEW 98 en 847. ‘Een blaasvormige verhevenheid in of aan het alluvium’ dus. Vgl. verder *p-* als variant van *bh-* in IE **bhâ-*, **bhe-*, onder meer uitgebreid als IE **babhâ-* ‘boon < opgeblazen scheut, zwellings’ IEW 105. Conclusie: *Pamele* < IE **pam-* + het suffix *-ala* < *-alâ*, bekend van de prehistorische hydronymie?

Wat de concrete betekenis betreft, kan men veronderstellen dat een *pamel* beantwoordt aan de uit de landschapsgeografie bekende ‘kronkelwaardrug’: een binnen een meander gelegen opstuwing met een opvallend bolle vorm. Ook K. De Flou had die betekenis al voor ogen. In zijn laatste levensdagen vertrouwde hij J. de Smet, die de Index op zijn woordenboek samenstelde, toe dat een *pamel* een soort ronde hoogte moet zijn geweest (VMKANL 1955A, 492). Kennelijk baseerde K. De Flou zich daarbij op observatie in zijn heimat.

6 Gaver

In 1975 poogde M. Gysseling de woorden *gaver* en *waver* (als ‘benaming voor voormalige moerassen’) etymologisch met elkaar te verbinden. Hierbij ging hij uit van IE **g^uebh-* IEW 466: ‘In het Latijn zien wij IE *g^u > w*, in het Baltisch *g^u > g*, in het Germaans echter *g^u > kw* (b.v. Oudengels *cwabba* ‘moeras’, Engels *quave*)’.

Dat zowel *gaver* als *waver* een niet-Germaanse evolutie zouden hebben meegemaakt, bevreedt echter.

In tegenstelling tot *gaver*, waarvan het kerngebied Oost-Vlaanderen en aangrenzend West-Vlaanderen is, komt *waver* voor van Sleeswijk (Förstemann II, 1258-59: *waver* ‘schwankender Wiesengrund’) tot diep in Frankrijk en benoemt, anders dan *gaver*, veelal bossen (Vincent 1937, 104-105). Voor *waver* zou men kunnen voorstellen: Mnl. *wavere* ‘moerassig bos’, bij

IE **uebh-* IEW 1114 'waggelen, zich heen en weer bewegen', vgl. Oost-Vlaams *wabberen*.

Spreekende voorbeelden zijn:

Waverlo [Didam: Gl]: 1200 *silua Wauerlo*, het Waverwoud tussen de Nete en de Dijle (denk aan Sint-Katelijne-Waver en Onze-Lieve-Vrouw-Waver) 1008 *siluas ... quod tamen totum Waverwald appellatur*, 1180 *silua que Wavre dicitur*, TW, 1052;

Wavre bij Nijvel: ca. 1050 kop. 11de eeuw *Wauera*, TW, 1053; Woëvre, een gouv tussen de Maas en de Moezel in de streek Verdun-Luxemburg: ca. 591 kop. 7de eeuw *in pago Uabrense*, TW, 1086.

De naam komt ook in Oost-Vlaanderen voor, op twee plaatsen zelfs:

Moorsel: 14de eeuw *te Wauere, de Wauerhaghe, Gosiin van Wauere*, G SP 1004 o.; 1417 *vanden goede te Wauere te Morsele*, DA 167 A 2, 71 v°; 1459 *van j merschelken ende j weye geheeten de Wauerhage neuen dboschelken geheeten Wauerhage*, X E 4649, 117 v°; 1432 *eene bosch gheseit den Roytzac gheleghen neuen den Wauer coutre*, As 1140, 19 r°;

Zevergem: ca. 1400 *vut den boghaerde voer den Wavre*, GU 718, 1 v°; 1479 *vut Breetscoet voor den Wauere*, G GZ 6, 2 r°, bij de plaats Landuit. Belangwekkend detail m.b.t. *waver* < > *gaver*: in dezelfde gemeente, maar veel noordelijker, treft men tevens, als eigendom van de Pitancie van de Gentse Sint-Pietersabdij, aan: 1445 *tgoet te Gauere xxxj bundere*, Gs 301/38, 166 r°; 1463 *tgoet inden Gauere*, Gs SP 285, 44 v°.

In 1986 herzag M. Gysseling zijn etymologie van *gaver* en verwierp hierbij elk verband met *waver*: 'Het woord *gaver* 'moeras' komt vooral voor in Oost-Vlaanderen. Het is verwant met o.m. *Gave* (8ste eeuw *Gabarus*), naam van holle beken in de Pyreneeën, en met Vlaams *gabbe* 'gapende wonde' en Oudfrans *gove* (corrigeer: *gave*) 'keel'. De betekenis is dan 'uitholling' (*HCT&D* 59 (1986), 7).

In de map 'Middeleeuwen: depressies' uit M. Gysselings wetenschappelijke nalatenschap bewaard op de KANTL (1997), luidt het verder:

'Gaver als naam van talrijke moerassige gronden, vooral in noordelijk Oost-Vlaanderen, ook in Noord-Frankrijk. Vroege voorbeelden:

Gaver [Onkerzele: Al] 1213 *in prato quod Gauere nuncupatur*;

Gavere Gt begin 10de eeuw *Gauere*⁽¹⁸⁾;

Gavrelle Ar eind 11de eeuw *Gauerella*, een dorp gelegen in een depressie;

Guarbecque Bt 1161 *Gauerbeca*, een waterloop stromend door uitgestrekte moerassen;

Garbeck Arn midden 12de eeuw *Gauerbeke*.

Als IE wortel: **ghabh-* 'hol zijn' IEW 422, vgl. verder IE **ghab-*, waarvan onder meer Nls. *gapen*'.

M.b.t. het hedendaagse en vroegere uitzicht van een *gaver* brengt het materiaal van het TWZOV tot op zekere hoogte de bevestiging van wat C. Tavernier-Vereecken in 1968 schreef: '*Gaver* is een in Vlaanderen veelvuldig voorkomend toponiem, een benaming voor weiden die gelegen langs rivieren 's winters gemakkelijk onderlopen. De talrijke *gaverbeken* zijn beken die door zulke gavers lopen. Dat past ook voor de dorpsnaam *Gavere*. De oude dorpskom zelf is gebouwd op een steile helling die naar de vlakke Scheldeoever voert; het dorp heeft zijn naam ontvangen van dit oevergebied ... De Vlaamse gavers die in hun primitieve toestand met els, riet, bies dicht begroeid moesten zijn en na rooing wegens de nattigheid en winterse overstromingen alleen als grasland konden dienen, hoe humusrijk zij ook waren. Dat speciale aspect moet in de middeleeuwen, toen

(18) Hier al dan niet op zijn plaats (omdat men i.p.v. *-v-* mogelijk nog *-b-* als weergave van Germaanse *-b-* verwacht) als oudste attestatie is de persoonsnaam *Gavero* van de inscriptie *Iulius Gaveronis filius fecit miles Cohortis I Nerviorum* ('Julius, zoon van Gavero, soldaat van de eerste cohorte van de Nerviërs, richtte (dit monument) op'), 4de kwart 1ste eeuw, fort van Caer Gai, nabij Llanuwchllyn, Noord-Wales, ed. *Roman Inscriptions of Britain*, 418.

de afwatering minder ontwikkeld was sterker naar voren zijn getreden dan thans' (Tavernier-Vereecken 1968, 393-94)⁽¹⁹⁾.

Op het door C. Tavernier-Vereecken geuite vermoeden m.b.t. de aanvankelijke begroeiing van de *gaver* kan een (ander) licht werpen: Kluizen 1228 *viginti et octo bonaria prati iacentia inter pontem castellani Gandensis et Arteveldam in villa que dicitur Clusa loco nuncupatur Hou et Gauer* ('periodiek gehouwen slag-houtbos én gaver'), G Ename 3, 298. Uit deze plaatsbeschrijving blijkt dat *houw* en *gaver* een eigen lading dekten. Kenmerkte een *gaver* zich niet veeleer door de afwezigheid van begroeiing met houtwas, iets wat b.v. voor een *broek* wel degelijk het geval was⁽²⁰⁾? *Gaver* 'grasland van oudsher' wordt niet tegengesproken door de vele in latere teksten voorkomende omschrijvingen van met *gaver* benoemde plaatsen: *meersch* 'hooiland' (in mindere mate, in latere tijd *land* 'akkerland'), maar schier nooit *brouc* of *bosch*.

Het algemene verspreidingsbeeld van *gaver* in Oost- en Zeeuws-Vlaanderen⁽²¹⁾ toont twee opvallende blanke vlekken: de Zeeuwse poldergronden en de zich boven de alluvia van Schelde en Dender verheffende Zuid-Oost-Vlaamse leemgrondenplateaus (van Nukerke/Schorisse in het ZW tot Impe/Erondegem/Erpe in het NO)⁽²²⁾.

⁽¹⁹⁾ Verder bepleit de auteur de gelijkstelling *gaver* = *waver* en laat bovendien Vlaams *gaver* teruggaan op een Romaans woord ('Vlaams *gaver* ziet eruit als een oud leenwoord aan het Romaans, zo naar vorm als betekenis ... niet noodzakelijk uit het Waals of Picardisch'), een denkspoor dat menig vraagteken oproept.

⁽²⁰⁾ In zuidelijk Oost-Vlaanderen constateert men bij de *broek*-toponiemen in latere tijd de massale vervanging van *brouc* door *bosch*. Enkele voorbeelden voor Velzeke: 1565 *inde Buecle brouc* > 1644 *den Buckelsbosch*; 1621 *inden Haendert brouc* > 1644 *den Haendersbosch*; 1571 *inden Heeykinsbrouc* > 1681 *den Hekensbosch*; 1570 *der Kercken brouc* > 1677 *den Kercken Bosch*; 1625 *tCloosters brouc* > nu *Kloosterbos*; 1440 *Maroyen brouc* > 1502 *Maroyen Bosch*; 1615 *inden Slagmuelen brouc* > 1653 *den Slachmuelen Bosch*; 1538 *in tSletssen brouc* > 1606 *inden Sletsenbosch*; 1540 *den Steenbrouc* > 1844 *Steenbosch*, Van Durme 1986-91, 1, 301.

⁽²¹⁾ Ik beperk mij hier tot de toponiemen met *gaver* als simplex.

⁽²²⁾ Gegevens: Bodemtextuurkaart provincie Oost-Vlaanderen 1/100.000 - MGI 1965.

Wat verder opvalt, is dat *gaver* aanvankelijk complexen van een aanzienlijke omvang benoemde: de oppervlakte van het door C. Tavernier-Vereecken voor de gemeente Gavere geschetste oevergebied, te midden waarvan zich ook de Scheldeburcht van de machtige heren van Gavere bevond, moet indrukwekkend en voor het dorp naamgevend zijn geweest. Op de kaart van landmeter Benthuyts van 1742 verschijnt dat complex als: *de Casteel Wee, de Vette Wee* en, aan de Asperse kant van de Schelde, *het Cleen Gaver*.

In Onkerzele en omgeving, aan de Dender, waar zich nu het publieke domein 'De Gavers' bevindt, moet het *gaver*-complex nog veel uitgestrekter zijn geweest: 1211 kop. 13de eeuw *quinque bonaria prati ... in prato quod Gauere nuncupatur iacentia*, R SAG 2, 25 r°;

Assenede: 1233 *quinque bonaria cujusdam gaverj* (appellatief), Gb C 27, C 31; 1263/64 *pro duabus mensuris et quarta parte mesure wastine que vulgariter dicitur Gauers*, L B 1561, 16 r°;

Evergem: 1493 *inden Gauere ... xvij buunder*, G Leenhof SB;

Kluizen: 1228 *viginti et octo bonaria prati ... loco nuncupatur Hov et Gauer*, G Ename 3, 298;

Lokeren: 1293 *quadraginta quinque noualium bonaria in loco qui dicitur Gauer*, G Nieuwenbosse o.;

Melsele: 1527 *op derthiene buyndre lants ende een half ... op tGauerlant*, G Bazel 327, 14 r°;

Mendonk: 1263 *unius mesure wastine que uulgariter dicitur Gauers*, Gb F 35; 1461/62 *den Gauere x bunre groot*, G SB rol 28;

Zevergem: *vij bunre ½ dachwant lands dat men heet den Gauer*, G SP 2, 1667, 71 r°.

De aanvankelijke uitgestrektheid van een *gaver* wordt verder onderstreept door de (vaak latere) pluralisvorm Gavers en eveneens door het stereotiepe '... *meersch in den Gavere*' (voorbeelden in De Flou IV 476-490).

De *gaver*-complexen moeten (onder meer door zgn. *gavergrachten*) landschappelijk afgebakende entiteiten zijn geweest. Hierop wijst de benaming *gavergat*. Zoals de collectief geëxploiteerde en omheinde kouters enkel toegankelijk waren via

een *koutergat*, hadden de gavers blijkbaar ook slechts één centrale toegang: Mater: 15de eeuw *tGauergat*, G Ename 210, 24 r°; Meulebeke: 1667 *van .vijc. meersschen liggghende int gat vande[n] Gavere*, De Flou IV 484; Onkerzele: 1334 *in tgat vanden Gauere*, G SMB o. Het gegeven dat de *gaver*-complexen in hun geheel tijdelijk blank stonden en a.h.w. gigantische bassins vormden die in het voorjaar leegliepen en plots vette graslanden werden, heeft mogelijk bijgedragen tot de begripsvorming.

Op de aanvankelijk wellicht gemeenschappelijke exploitatie van de gavers als hooiland werpt mogelijk de naam *Huisgaver* een licht, als uitspringer dan. Een paar voorbeelden: Asper 1428 *daerment heet in Huusgauere*, Gs 330/19, 134 r°; Lovendegem / Zomergem / Waarschoot 1439 *de Huusgavere*, Gs 330/22, 109 r°⁽²³⁾. *Huus* moet hier de betekenis 'particulier; uit het collectieve gebruik gelicht' hebben gehad.

Vaak vindt men in één dorp zoals in Evergem, naast *Gaver*, het diminutief *Gaverken*: 1445 *int Gauerkin*, G SB 46, 36 v°, vgl. Rod/Rodeken. Een treffende gedetailleerde beschrijving van een *gaverken* brengt J. Luyssaert voor Landegem: 1582/1624 ... *lants ghenaeemt het Gaverken ommecant ende ommegracht*, RAG-Ne 104, 68 v°, akkerland dus (Luyssaert 2009, 74, 169).

Een fonetische merkwaardigheid vormt de variant *gever* (> *gevel*):

Aandijke: ca. 1300 *in de Gheuel*, Gs 75, 304, 2 r°;

Adegem: 1551 *den Ghevele*, RAG-RvVl 968, 449 r° - MT; 1620 *inde Gevels*, SAE-1010, 456 r° - MT; 1572 *inden Ghevelmeersch*, ARA-RK 45108, 69 v° - MT;

Eeklo: 1368 *up Gheverkin*, RAG-RG o. - MT; 1547 *inde Ghevers*, SAE-1009, 244 v° - MT;

Knesselare: 1499 kop. 1503 *up den Ghevere*, RAG - SV o. - MT;

Laarne: 1340 *Jan van den Gheuere*, X M 420/1; 1389 *inden Gheuer*, G SB K rol 176; 1419 *den Gheuerbosch*, Gs 330/17,

⁽²³⁾ Deze naam doet denken aan de in Zeeuws-Vlaanderen veelvuldig voorkomende naam *Huismeed*, b.v. Kadzand 1190 *Husmiet*, TW 528; *Husemeet vii mesure xxxvij roden minus*, G SB R 30, 49 v°.

34 v°; 1571 *den Hoghen Gheuere, den Neren Gheuere*, Gs 28/36/150, 29 r°;
 Lembeke: 1579 *den Grooten Gheuere*, RAG-Le 140, 41 r°)
 – MT;
 Schellebelle: 1365 *op den Ghever*, X E 7019, 380 o.; 1528 *den Gheuele*, W GOA 50, 254, 2 r°; 1385 *de Gheuelhaghe*, Gs 301/10, 21 r°; 1450 *de Gheuer haghe*, G Fam. 2648, 10 r°;
 Schoonaarde: 1388 *Langhe Ever*, DM B 1, 20 v°;
 Wanzele: 1470 kop. 1517 *in den Gheuere, in de Grooten Gheuere*, G F 788, 3 r°;
 Wetteren: ca. 1450 *in Ouerghheure*, X R 45378, 73 v°.

Mogelijk zit *gaver* ook verscholen in *havere* (dat hier dan wel niet ‘avena’ betekent): Stekene *Johannes de Hauere*, X R 45226, 27 v° = 15^{de} eeuw *in de Gauere aende Heyde*, W KF 59, 37, 3 r°; Temse 1281 *Michael de Haure*, G SP 125, 141 v°; 1350 *ten Hauere*, KA 378/3 – De Smet 2000, 74.

Conclusie. Het onderzoek naar de etymologie van *gaver* had wellicht zijn limiet bereikt met M. Gysselings opvatting van 1986, herhaald tot 1997: *gaver* ‘depressie’, bij IE **ghabh-* ‘hol zijn’. Het laat zich aanzien dat Germaans *gaġara⁽²⁴⁾- m. al zeer vroeg de specifieke betekenis ‘uitgestrekte depressie met tijdelijk inunderend grasland inz. hooiland’⁽²⁵⁾ had⁽²⁶⁾.

⁽²⁴⁾ Afgaand op de oudste attestaties liever dan **gaġra-* ‘moeras’ zoals in het TW (1960). Het suffix blijft wat duister, net als dat van het woord polder < Mnl. *polre*, een relatief jong begrip. Mag bij een ‘substraatwoord’ als *gaver* soms gedacht worden aan het in prehistorische waternamen voorkomende (en van daar meegenomen) suffix *-arā*?

⁽²⁵⁾ De vegetatievorming op de *gavers* is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met die op de Vlaamse schorren in getijdengebieden. Begroeide *schorren* staan enkel onder water bij hoog springtij, terwijl naakte *slikken* tweemaal per etmaal overspoeld worden, waardoor plantengroei er onmogelijk is.

⁽²⁶⁾ Wat blijft intrigeren, is dat de toponymische elementen *gaver* en *goor*, weliswaar met een verschillende etymologische basis (*goor* uit Germ. **gur(w)a-* n.) geografisch complementair zijn: *gaver* is Vlaams, *goor* Brabants en Limburgs. Zuid-Oost-Vlaanderen kent hier wel het woord *geur*, ‘slib, slijk op de bodem van b.v. een beek).

Kaart 2 – *Gaver* als simplex in Oost-Vlaanderen
en Zeeuws-Vlaanderen

7 Dolage

Mnl. *dolage* betekent 'onvaste grond; poel', vgl. Dendermonde: 1389/90 *ende de doelaghe vullen met houtte ende met eerden*, X R 37980, 14 v°; Wetteren: 1450 *tenden der Scelstraten den putte die men heet de Doelaghe met den opstalle daer voren*, X R 45378, 30 v°. Traditioneel wordt Mnl. *dolage* verklaard als 'doodlaghe', een dode of niet meer dragende laag in de ondergrond.

Frans Debrabandere heeft echter bedenkingen bij deze verklaring: 'Meestal verklaard als *dood + lage < liggen*. De oudste vormen zijn wel steevast *do(o)lage*, pas in de 16de eeuw treffen we *dootlage* aan. De vraag is daarom of *dootlage* geen etymologiserende reconstructie is, aangezien de oude vormen telkens *dolage* laten zien zonder *d*', maar gaat dan verder 'De scherplange *o* in *dolage* verzet zich evenwel tegen een verklaring uit *dool-lage*, met als eerste lid *dool*, Mnl. *dole* 'onzekerheid, doolweg' < *dolen* 'dwalen' (o.a. Debrabandere 2005, 96-97).

De onderstaande vormen nemen echter alle twijfels weg: de vorm met *doot-* komt wel degelijk in vrij vroege attestaties voor:

- Bavegem: 1290 *Gertrudis de Doetlaghe*, G SB R 31c, 18 v°;
 Erembodegem: ca. 1346 *ieghen meester Segeren ven der Doedlaghen*, G Gr 118, 1 r°;
 Haaltert: 1390 *Claus van der Dootlaghen*, X R 45938, 2 r° (weliswaar naast 1290 *Balduinus de Doelaghe*, G SB R 31c, 8 r°);
 Lede: 1454 *vp de Dootlaghe*, Gs 330/26, 126 v° (weliswaar naast 1295 *Johannes de Doelaghe*, G SB R 31d, 43 v°);
 Lokeren: 1444 *tlaetgoed vander Dootlaghen*, Gs 301/37, 2, 167 r°;
 West-Moyecque onder Landretun-le-Nord: 1286 *a le doetlaghe .i. mes derbe* (2 x), De Flou III 356.

De betekenis van Mnl. *doot* 'inactief en deficiënt; wak' keert terug in de frequente naam Dood Broek:

- Denderbelle: 1572 *int Doot brouck*, Gs 28/64/270, 4 v°;
 Oordegem/Vlierzele: 1404 *den doden brouc*, Gs 301/17, 2, 51 r°;
 1458 *den Dootbrouc*, As 1163, 8 r°;
 Sint-Gillis-bij-Dendermonde: 1496 kop. *tDode brouck*, Ds C 1582;

Steenhuize-Wijnhuize: 1429 *up den Doedenbrouc*, Gs 301/30, 2, 25 r°.

Vgl. verder Mnl. *bodemloos* in een naam als Merelbeke 1269 *in loco wlgaliter dicto Bodemlose mere*, G SP 821 o.

8 Tomme, Tomt

Joseph Cuvelier (vanaf de oprichting van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie in 1926 voorzitter tot 1937) en Camille Huysmans beseften al te best goed dat plaatsnamen waardevolle indicaties en aanvullingen kunnen bevatten voor de archeologie. Op p. 277 van de toponymische studie van hun beider geboortestad Bilzen, de eerste wetenschappelijke dorpsmonografie in Vlaanderen, luidt het meer bepaald: 'De plaatsnamen zullen de plaats der Romeinsche grafsteden opgeven en den geleerde zeggen: zoek dáár en dáár zult gij vinden' (Cuvelier & Huysmans 1897, 277).

In 1986 publiceerde ik in Naamkunde een bijdrage over archeologisch belangwekkende plaatsnamen. In de hoop dat de Oost-Vlaamse archeologen hier een opportuniteit zouden ontdekken, preciseerde ik in hetzelfde jaar mijn toenmalige gegevens in het archeologische contactblad VOBOV-INFO. Ik verwachtte ten eerste de bevestiging dat *tomme*, *tomt*, ... effectief naar oude begraafplaatsen verwijst en tweede een antwoord op de vraag of, naast Romeinse (denk aan de nog bewaarde met een *tomme*-naam benoemde Romeinse tumuli in Haspengouw), ook prehistorische en vroegmiddeleeuwse begraafplaatsen onder dezelfde toponymische noemer konden vallen. Op zichzelf een raadsel dat tot op heden geen oplossing heeft gevonden. Intussen brengt het materiaal van het TWOZV een preciezer en nu ook volledig beeld van de vertegenwoordiging van het genoemde naamtype. Ik heb het in kaart gebracht: *tomme* als leenwoord uit Latijn *tumba* en *tomt* als Germaans collectief **tumbōpu-* op basis van dat leenwoord.

Men moet blind zijn om niet te zien dat het zuiden van Oost-Vlaanderen (met zijn vele Gallo-Romeinse namen zoals

Velzeke, Zulzeke, Scheldewindeke en Semmerzake) hier een monopoliepositie inneemt:

Denderleeuw (met *-leeuw* 'grafheuvel!') / Iddergem, bij Okegem: 1418 *vj ½ dachwant meersch ... die men heet de Dompt*, As 1130, 30 v°; 1442 *neuen de Tompt inden Everscem*, As 1148, 24 r°; 1473 *jnde Tompt*, X R 1070, 93 r°; 1484 *de Grootte Tompt*, As 1182, 187 v°; *inde Tont*, Gs 28/13/56, 10 r°;

Buggenhout / Dendermonde: ca. 1300 *Ghossuin van den Tommekene*, Ds C 1486, 1, 6 r°; 1389 *Pieter van der Tommen*, Ds C 1486, 3, 17 r°; 1377/78 *ionfrouwe Ianen van Tombe*, X R 37973, 5 r°; 1690 *opde Thont*, Metingb. Buggenhout Bovyn 1961, 57;

Erembodegem: 1333 *een half dachwant lants dat gheleghen es ten Tombekene*, G beg. Aalst o.; 15de eeuw *up sWalen coutre an de strate ten Tommekine*, Gs 64, 1, 1 r°;

Erwetegem: 1426 *up de Tont een dachwant lants*, G SMB 3, 6 v°; 1462 *in de Tontmersch, in Tontvelt*, G SMB 1, 78 r°;

Etikhove: 1382 *in de Tont*, Os SO 1, 22 v°; 1454 *te Maelzake met eenen mersschelkine dat men heet den Crakelinc metter Tont*, Os SP 4, 177 r°;

Herzele: 1474 *vp de Tont*, As L 13131, 12 r°;

Leeuwergem: 1281 *Balduinus de Tompht*, G SP 125, 164 v°; 1439 *inde stede ter Tont*, Gs 330/22, 224 r°; 1571 *upt Spelaen ter Tont*, Gs PK 156, 3 v°;

Maarke-Kerkem: *bouen der stede ter Tont*, G Ename 211, 51 r°; 1410 *ter Tont*, G Ename 223, 17 r°;

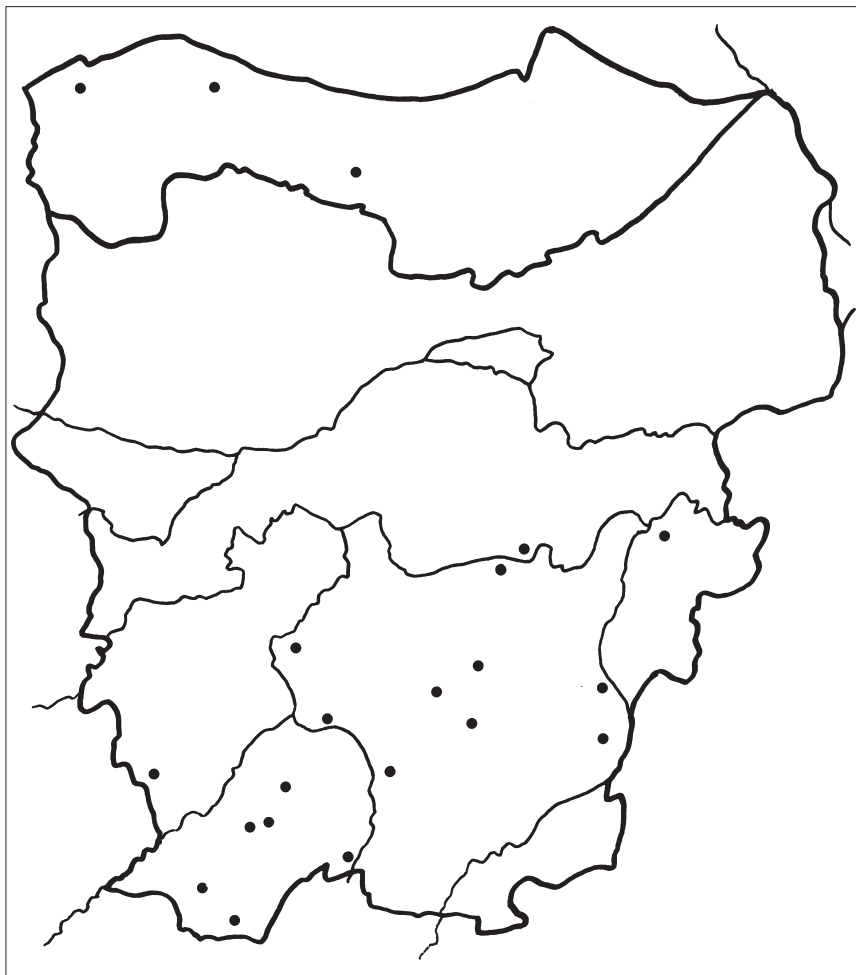
Mater: 1577 *Tomberch*, Gs PK 196, 44 r°; 1590 *up de Tont*, R GSch 1, 2 r°;

Opbrakel (Hof ten Bosse): 1651/54 *de Tondt, Gedenkboek Opbrakel*. Brakel, 1998, 172 en kaart;

Ronse: 1461 *bij den Tombeele*, Rs 1760, 360, uit Romaans *tumbellam*;

Schellebelle: 1450 *viij dachwant lants gheleghen aende Neerstrate neffens der Middel gracht ende heet de Thoomt, up Belle couter up de Toomt*, G Fam. 2648, 2 r°, 4 r°;

Sint-Maria-Latem: 1485 *up den Berch dat cauterbosch was ... een dachwant ende lxxvij roeden gheheeten den Tom*, Gs 330/37, 65 v°;

Kaart 3 – *Tomme, Tomt, ...* in Oost- en Zeeuws-Vlaanderen

- Uitbergen: 1461 *de Dheemtom*, Gs 330/29, 112 r°;
 Vlierzele / Zonnegem: 1350 *an de Tomt*, GB BTO 511, 1; 1499
up de Tont, G SB E 382, 45 v°; 1379 *up de Tom coutre anden*
Groten wech, G SB K 1243, 1 r°, 20 v°; 1389 *up de Tompt*
coutre, Gs 301/11, 2, 26 r°;
 Vurste: 1571 *in Tomkens bulck*, in *Tompkens bulck*, Gs PK 320,
 11 r°, 51 r°; 1617 *op den Tompen*, CMT;
 Wortegem: 1383 *an den Tombosch*, Os SO 1, 27 v°;
 Zegelsem: 1577 *aenden Tombeerch*, Gs PK 257, 13 r°; 1460 *an*
Thommekin, Gs 301/46, 36 v°; 1463 *int Rijsvelt bij den Tom-*
mekins, Os SO 8, 53 r°; 1335 *op eene hofstede ter Hoewrst die*
men heet Tomme velt, O Wal 2 o.; 1412 *Jacop van der Tont*
 (schepen van Zegelsem), Gs 301/21, 2, 29 r°, 31 v°;
 Zulzeke/Ronse (de bekende heuvel Hotond): 1361 *ter Hoetont*
werd, R H 33 o.; 1522 *anden Hoetont*, R GZ 2141, 36 v° ('de
 hooggelegen begraafplaats').

Maar dé verrassing komt hier uit westelijk Zeeuws-Vlaanderen.
 Gaternesse (verdwenen, ten NO van Schoondijke): 1259 *duas*
mensuras terre sue jacentes ... que vocantur Tuemdike, BB S 719
 o.; 1259 *Tondica*, BB 719 o.; 1278 *tve ende tseuentich roeden*
lands in een stic lands dat men heet die Tuemt, CG I, 393-94;
 Oostvliet (omgeving): begin 16de eeuw *Tommekins scorre ... tus-*
schen de Groede ende Cadsant ghemeene in de zee van allen
zijden int watere, G SB R 1, 1 r°;
 Koudekerke (verdwenen, ten N van Philippine): ca. 1280 *iuxta*
domum Petri de Teumt, *Petrus de Tompt*, G SB R 31a, 30 r°,
 36 r°; 1360 *anderhalf ghemet lands aeruen liggende up de*
Toemt, G Nieuwenbosse o.

Waren migratie via antroponymie of metafoorwerking (vgl. 1259
Tuemdike 'dijk lijkend op een grafheuvel'?) hier aan het werk⁽²⁷⁾?
 Of staan wij voor heuse archeologische designata? De naburige
 plaats Domburg op Walcheren gaf vanaf 1647 alvast het bestaan
 van een *Nehalennia*-heligdom, met vele votieve altaren, prijs.

(27) Het VMNW 4855 s.v. Tuumt stelt hier: 'Etymologie onduidelijk. Evt.
 uit *twee-mat* > *tweemt*, vgl. *dach-mat* > *deimt*.

Verwijzingen

1 Bibliografische verkortingen

- EDPG: G. KROONEN, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 2). Leiden-Boston, 2013.
- EWN: M. PHILIPPA, F. DEBRABANDERE & A. QUAK, *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. 1-4. Amsterdam, 2004-2009.
- CG: M. GYSSELING, *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300) – Reeks II-1*. 's-Gravenhage, 1980.
- HCTD: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*.
- IEW: J. POKORNY, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern, 1959.
- LNT: R. E. KÜNZEL, D.P. BLOK & J.M. VERHOEFF, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam, 1988.
- TW: M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België ... I-II*. Brussel-Tongeren, 1960.
- VMNW: W.J.J. PIJNENBURG e.a., *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*. I-IV. Leiden, 2001.
- WVG: F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER & W. VAN OSTA, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. Brussel, 2010.

2 Literatuur

- M. BOVYN, *Toponymie van Lebbeke* (Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 3, 7). Dendermonde, 1957.
- M. BOVYN, *Baasrode* (Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde). Dendermonde, 1962.
- J.K. BRECHENMACHER, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen*. I. Limburg a.d. Lahn, 1957/60.
- A. CARNOY, *Origines des noms des communes de Belgique*. I-II. Louvain, 1948-49.
- J. CUVELIER & C. HUYSMANS, *Toponymische studie over de oude en nieuwe plaatsnamen der gemeente Bilsen*. Gent, 1897.
- L.-L. DE BO & J. SAMYN, *Westvlaamsch Idioticon*. Gent, 1892.

- F. DEBRABANDERE, *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van de Oost- en Zeeuws-Vlaamse woorden*. Amsterdam-Antwerpen, 2005.
- K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen ... I-XVIII*. Gent-Brugge, 1914-38.
- M. DEVOS, Akkaertbank. *De Grote Rede* 21 (2008), 22-23.
- M. DEVOS, Polder. *De Grote Rede* 33 (2012), 33-34.
- E. FÖRSTEMANN, *Altdeutsches Namenbuch*, II. München, 1916.
- L. GOEMINNE & H. MAES, *Toponymie van Astene. Oude en nieuwe plaatsnamen*. Deinze, 2002.
- M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1954.
- M. GYSSELING, Proeve van een Oudnederlandse grammatica (I). *Studia Germanica Gandensia* 3 (1961), 9-52.
- M. GYSSELING, Enkele Belgische leenwoorden in de toponymie. *Naamkunde* 7 (1975), 1-6.
- M. GYSSELING, Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen. *Naamkunde* 10 (1978), 1-24.
- M. GYSSELING, Speurtocht in het vroege verleden van Gent en omgeving. *Naamkunde* 12 (1980), 180-194.
- M. GYSSELING, Prehistorische waternamen. *HCTD* 56 (1982), 35-58 en 57 (1983), 163-187.
- M. GYSSELING, Oude toponiemen in de Vier Ambachten. In: A.M.J. de Kraker e.a. (red.), *'Over den Vier Ambachten' – 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*. Kloosterzande, 1993, 169-174.
- M. GYSSELING, *Wetenschappelijke nalatenschap gedeponeerd in de KANTL (Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde)*. Gent, 1997.
- M. GYSSELING & P. BOUGARD, *L'onomastique calaisienne à la fin du 13e siècle*. Leuven-Brussel, 1963.
- M. HOEBEKE, *De middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde*. Gent, 1968.
- J. A. HUISMAN, Gent, Gennep, Ganuentum. *Naamkunde* 16 (1984), 169-182.
- A. JOOS, *Waesch Idioticon*. Sint-Niklaas, 1900.
- N. KERCKHAERT, *Oude Oostvlaamse huisnamen* 2. Gent, 1981.
- J. LUYSSAERT, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. III, 5. Vinderhoute*. Balegem, 2001.
- J. LUYSSAERT, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. III, 5. Landegem*. Sint-Denijs-Westrem, 2009.

- E. PAQUE, *De Vlaamsche volksnamen der planten van België, Fransch-Vlaanderen en Zuid-Nederland*. Namen, 1896.
- L. PLETINCKX, *Woordenboek van het Asses. Bijdrage tot de studie van de West-Brabantse streektaal*. Asse, 2003.
- M. SCHÖNFELD, *Nederlandse waternamen*. Amsterdam, 1955.
- L. W. SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*. I-II. Leuven, 1865-70.
- A.H. SMITH, *English place-name elements*. I-II. Cambridge, 1956.
- C. TAVERNIER-VEREECKEN, *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253*. Tongeren, 1968.
- I. TEIRLINCK, *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. I-IV. Gent, 1908-24.
- G. VAN BERKEL & K. SAMPLONIUS, *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*. Utrecht, 2007.
- L. VAN DURME, Zuidnederlandse toponiemen uit de nekro-sfeer. *Naamkunde* 18 (1986), 103-136.
- L. VAN DURME, Zuidoostvlaamse 'nekro-toponiemen' als archeologisch waardevolle indicator. *VOBOV-INFO. Driemaandelijks kroniek van het Verbond voor Oudheidkundig bodemonderzoek in Oost-Vlaanderen*. 21. Belsele, 1986, 1-4.
- L. VAN DURME, *Toponymie van Velzeke-Ruddershove en Bochoute*. I-II, 1-2. Gent, 1986-1991.
- L. VAN LAERE, *Toponymie van Grembergen*. KUL, 1950.
- J. VAN LOON, *Maurits Gysselings Toponymisch Woordenboek. Receptie, aanvullingen en correcties* (Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Vlaamse Afdeling, 26), Tongeren, 2008.
- J. VAN TWEMBEKE, Zevergem. Een blik op zijn geschiedenis aan de hand van enkele plaatsnamen. *Scheldeveld* 22 (1993), 103-191.
- H. VAN WERVEKE, *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*. Gent, 1947.
- J. VERDAM, *G. Van der Schueren's Teuthonista of Duytschlender*. Leiden, 1896.
- A. VINCENT, *Toponymie de la France*. Bruxelles, 1937.
- A. WEIJNEN, Etymologische invallen. *Taal en Tongval* 39 (1987), 185-186.

3 Archiefbronnen

CMT: *Corpus Molemans-Thiry. Naamkundig Repertorium. Machinale bewerking van de onuitgegeven toponymische dokumentatie uit*

Nederlandstalig België (1925-1975). Instituut voor Naamkunde – Leuven, 1978.

TWOZV: *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen* (in opmaak, zie L. VAN DURME, *Het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen*. Mogelijkheden en beperkingen. *HCTD* 84 (2012), 251-270).

LUC VAN DURME

Addendum

M.b.t. het complex ‘De Gavers’ van Onkerzele nog dit veelzeggende excerpt: 1450 *ij dachwant mersch lettel men of meer ... inden Gauere ... ende desen voirseiden pacht soe moet de voirseide pachtere ghelden in gherieden gelde emmer elcx jaers ... het ne waere dat desen mersch voirseit verloren bleue by ouerwatere ende vloede ende ne gheen hoy af en hadde de voirseide pachtere*, G S.Adr. Geraardsbergen 11, 9 r°.